

۲۲۲۷

مجتمع علوم انسانی
دانشکدهٔ زبان و ادبیات فارسی

۳۰ / ۱۱ / ۱۳۸۱

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ایران
موسسهٔ انتشارات و چاپ

پایان نامه

برای دریافت درجهٔ کارشناسی ارشد رشته ادبیات فارسی

نقد و تحلیل دیوان ناصر بخارایی و تأثیر پذیری حافظ از او

استاد راهنما: دکتر مهدی ملک ثابت

استاد مشاور: دکتر سید جمال الدین مرتضوی

پژوهش و نگارش:

عباس فاتحی ابرقویی

سال تحصیلی

۱۳۷۹-۸۰

۴۴۲۲۷

تقدیم به :

استادان گرانقدر و محترمی که افق های روشن علم و ادب و معرفت را به رویم گشودند

و به :

پدر و مادر بزرگوار و مهربان

همسر گرامی و صبور

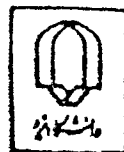
و فرزند عزیزم ، که در این راه مشوق و یار و یاورم بودند .

سپاس

پس از حمد و سپاس بیکران از درگاه خداوند بزرگ ، اکنون که با عنایت الهی کار این مجموعه به پایان رسیده است ، از استادان فرهیخته و بزرگوارم جناب آقای دکتر مهدی ملک ثابت، استادمحترم راهنما و جناب آقای دکتر سیدجمال الدین مرتضوی، استادمحترم مشاور که مرا در تدوین این رساله با راهنمایی عالمانه و نصایح مشفقانه خویش، یاری فرمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می کنم.

از استادان عزیزم آقای دکتر محمد علی صادقیان، رئیس محترم دانشکده زبان و ادبیات فارسی و آقای دکتر یدالله جلالی، مدیر محترم گروه ادبیات و سایر استادان ارجمندی که در دوران تحصیل با هدایت و روشننگری چراغ علم و دانش را فراراه اینجانب قرار داده اند ، سپاسگزاری می نمایم .

از همکاری مدیریت و کارمندان تحصیلات تکمیلی و کتابخانه مرکزی دانشگاه یزد تشکر می کنم و برای همه عزیزانی که در تنظیم این پایان نامه مرا مساعدت نمودند ، آرزوی توفیق و سربلندی دارم .

حوزه معاونت آموزشی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

صور تجلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو محمد علی محمدی
 رشته زبان و ادبیات فارسی
 عنوان پایان نامه نقد و تحلیل زبان ناصح خاوری و تأثیرپذیری حافظ از او
 استاد راهنما دکتر مهدی سلطانی
 استاد مشاور دکتر سید جمال الدین مرادپوری
 متخصص و صاحب نظر از دانشگاه یزد دکتر محمد علی حسینی
 متخصص و صاحب نظر (استاد مدعو خارج از گروه) دکتر عباس برهانی
 نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه

امتیازات بدست آمده (بر اساس ماده چهار آئین نامه آموزشی) به شرح زیر می باشد.

- ۱- اهمیت نظری، توسعه ای کاربردی موضوع تحقیق امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۱۹
- ۲- میزان انطباق محتوی با عنوان پایان نامه امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۲۰
- ۳- نحوه ارائه، کیفیت دفاع و چگونگی پاسخگویی به سئوالات امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۲۰
- ۴- کیفیت تجزیه و تحلیل و انسجام مطالب امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۱۹/۵
- ۵- اهمیت نتایج بدست آمده از لحاظ نظری، توسعه ای، کاربردی امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۱۹
- ۶- نحوه نگارش امتیاز از ۱ تا ۲۰ ۱۹/۵

دفاع از پایان نامه مورد تأیید هیات داوران قرار گرفت و با نمره ۱۹/۵ و امتیاز ۱۹/۵ به تصویب رسید.
به حرف پنج

امضاء هیات داوران
 ۱- محمد سلطانی ۲
 ۲- محمد علی محمدی ۳
 ۳- محمد علی محمدی ۴
 ۴- محمد علی محمدی ۵
 ۵- محمد علی محمدی ۵

تاریخ دفاع ۱۳۸۷/۱۱/۱۵

مدیر گروه پیدا حبلی

ی. حبلی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول : مبادی تحقیق
۲.....	موضوع تحقیق
۲.....	تاریخچه
۲.....	اهداف تحقیق
۳.....	فرضیات
۳.....	روش تحقیق
۳.....	اهمیت و ضرورت تحقیق
۳.....	نتیجه تحقیق
۴.....	فصل دوم : احوال، آثار و زندگی ناصر بخارایی
۵.....	مقدمه
۷.....	تولد، نام و نسب
۹.....	تحصیل و معلومات
۱۴.....	هنر
۱۷.....	مذهب
۲۱.....	مشرب عرفانی
۲۴.....	سفرها
۲۶.....	اخلاق
۳۰.....	درگذشت و آرامگاه
۳۲.....	فصل سوم : ممدوحان ناصر بخارایی
۳۳.....	شعر مدحی در یک نگاه
۳۹.....	جهات مثبت شعر مدحی
۴۲.....	انگیزه های شاعر در مديحه سرایی

۴۶.....	شعر در مدحی در عصر ناصر بخارایی
۴۷.....	ناصر، شاعری غریب در دربار
۴۷.....	سلسله های عصر ناصر
۴۸.....	جلایریان
۵۱.....	سلطان اویس جلایری
۵۵.....	سلطان حسین جلایری
۵۸.....	هوشنگ
۶۰.....	معزالدین حسین کرت
۶۳.....	شیخ صفی الدین اردبیلی
۶۶.....	قاضی شیخ علی
۶۷.....	شیخ کججی تبریزی
۶۹.....	خواجه خواجگی
۶۹.....	سلطان اسکندر
۷۱.....	امیر محمود
۷۲.....	خواجه شمس الدین
۷۳.....	شاه ابوالمعالی
۷۴.....	خواجه عبیدالله
۷۵.....	شیخ شهاب الدین
۷۵.....	مسعود شاه

۷۷.....	فصل چهارم : قالبهای شعری در دیوان ناصر بخارایی
۷۸.....	قالب شعر
۸۰.....	قصیده
۸۰.....	غزل
۸۲.....	ترکیب بند
۸۶.....	ترجیعات
۹۲.....	مسمط
۹۴.....	قطعه
۹۷.....	مثنوی
۱۰۴.....	رباعی
۱۰۸.....	دوبیتی
۱۰۸.....	مفردات

۱۱۰.....	فصل پنجم : تحلیل قصاید ناصر بخارایی
۱۱۱.....	قصیده
۱۱۲.....	ساختمان قصیده
۱۱۲.....	تشبیب، نسیب و تغزل
۱۱۵.....	تخلص
۱۱۸.....	بخش اصلی قصیده
۱۱۸.....	شریطه
۱۲۰.....	استقبال
۱۲۱.....	ناصر و خاقانی
۱۲۲.....	ناصر و انوری
۱۲۴.....	ناصر و ظهیرفاریابی
۱۲۶.....	ناصر و عسجدی
۱۲۷.....	ناصر و سعدی
۱۲۷.....	ناصر و سنایی
۱۲۸.....	ناصر و سلمان ساوجی
۱۳۱.....	تجدید مطلع
۱۳۳.....	تکرار در قصاید
۱۳۷.....	درونمایه قصاید
۱۳۷.....	ستایش پروردگار
۱۳۹.....	منقبت رسول اکرم (ص) و ائمه اطهار (س)
۱۴۲.....	قصاید وعظ و اندرز
۱۴۳.....	مفاخره
۱۴۷.....	انعکاس احوال روزگار
۱۵۲.....	مفاهیم عرفانی
۱۵۴.....	مدح
۱۶۲.....	توصیف
۱۶۷.....	تهنیت
۱۶۸.....	لغز
۱۷۰.....	صور خیال
۱۷۱.....	تشبیه
۱۸۷.....	استعاره
۱۹۲.....	مجاز

۱۹۶.....	تمثیل
۱۹۸.....	کنایه
۲۰۰.....	صنایع ادبی
۲۰۴.....	صنایع لفظی
۲۰۹.....	صنایع معنوی
۲۱۵.....	وزن
۲۲۰.....	قافیه
۲۲۴.....	ردیف

فصل ششم: تحلیل غزلیات ناصر بخارایی ۲۲۶

۲۲۷.....	غزل در قرن هشتم
۲۲۸.....	وزن غزلهای ناصر
۲۳۱.....	ردیف و قافیه در غزلیات ناصر
۲۳۴.....	تخلص
۲۳۴.....	مضامین غزلهای ناصر
۲۳۵.....	غزلهای عرفانی
۲۴۳.....	اندیشه‌های ملامتی در غزل ناصر
۲۴۷.....	اشعار انتقادی
۲۵۱.....	عقل و عشق
۲۵۳.....	غزلهای عاشقانه
۲۵۷.....	قضا و قدر
۲۵۹.....	مفاخره در غزل
۲۶۰.....	تفکرات ختیمی در غزلهای ناصر
۲۶۲.....	مدح و ستایش در غزل
۲۶۵.....	غزل روایی
۲۶۶.....	غزل تعلیمی (اخلاق و اندرز)
۲۶۸.....	وصف در غزل
۲۶۹.....	صورخیال
۲۷۳.....	تشبیه
۲۸۰.....	استعاره
۲۸۲.....	کنایه
۲۸۵.....	مجاز

۲۸۸.....	صنایع ادبی
۲۹۷.....	تلمیح (تجلی قرآن و حدیث و)در شعر ناصر بخارایی
۳۰۱.....	غزل ملمّع
۳۰۲.....	استقبال
۳۰۴.....	فصل هفتم : تأثیر پذیری حافظ از ناصر بخارایی
۳۰۵.....	چشمه و اقیانوس
۳۰۷.....	تأثیر و تشابه
۳۰۸.....	تأثیر و تشابه در شعر ناصر و حافظ
۳۱۰.....	تقدّم زمانی
۳۱۰.....	ارتباط دربارها و تبادل اشعار
۳۱۳.....	توارد
۳۱۵.....	کاتبان، ناصر و حافظ
۳۱۹.....	حافظ فراتر از دیگر شاعران
۳۲۰.....	تشابه موسیقی بیرونی؛ وزن، قافیه و ردیف
۳۴۲.....	تشابه در مضمون
۳۴۳.....	سنت‌های ادبی
۳۵۱.....	مضامین عرفانی
۳۶۱.....	عقل و عشق
۳۶۳.....	اندیشه های ملامتی و اشعار انتقادی - اجتماعی
۳۶۶.....	تشابه در اشعار انتقادی
۳۷۰.....	واژگان مشترک در اشعار انتقادی
۳۷۱.....	اغتنام فرصت
۳۷۳.....	قضا و قدر
۳۷۶.....	تشابه در تصویر
۳۸۸.....	ترکیبات
۳۹۰.....	صنایع ادبی
۳۹۷.....	فهرست منابع و مآخذ

چکیده

ناصر بخارایی از چهره های ناشناخته در میان شاعران ، سخنوران ، عارفان و ادیبان زبان فارسی در قرن هشتم است . وی علاوه بر شاعری به هنر خطاطی نیز آراسته بود . پس از گذاراندن دوران جوانی و تحصیل علم و ادب و هنر، عزم سفر کرد و دوران آوارگی و بی قراری او آغاز شد . در این سرگشتگی به دربار آل جلایر ، آل کرت ، هوشنگ شاه شروانی و ... راه یافت و به مدح شاهان ، امیران ، وزیران ، قاضیان و اهل علم و تصوف پرداخت . دیوان او شامل غزل ، قصیده ، ترجیع و ترکیب بند ، قطعه ، مسمط ، مثنوی ، دوبیتی و رباعی می شود که با تصحیح دکتر مهدی درخشان در سال ۱۳۵۳ به چاپ رسیده است .

ناصر بخارایی اگر چه تعدادی قصیده دارد ، شاعری غزلسراست . تعداد غزلهای او از سایر قالبها بیشتر است . در قصیده سرایی به انوری، ظهیر ، سلمان ساوجی و ... نظر دارد و علاوه بر مدح ، مضامینی چون تحمید خداوند ، نعت ائمه اطهار (س) ، تفاخر ، پند و اندرز و ... را در قصاید آورده است . غزل را به شیوه شاعران قرن هشتم سروده که از لحاظ وزن و مضمون ، متنوع و عمده ترین درونمایه آن عشق و عرفان است . مثنوی عرفانی و اخلاقی هدایت نامه را ظاهراً به تقلید از بوستان سعدی سروده است . به طور کلی احوال روزگار، غربت و آوارگی ، انتقاد از تصوف، عشق و عرفان ، مسائل اخلاقی و اجتماعی و ... در شعر او منعکس شده است . اشاره به آیات قرآن کریم ، احادیث ، اساطیر و استفاده از اصطلاحات موسیقی ، نجوم ، ریاضی و ... از پشتوانه علمی - فرهنگی نسبتاً غنی او حکایت می کند .

میان اشعار حافظ شیرازی و ناصر بخارایی تشابهی در وزن ، قافیه ، ردیف ، مضمون ، ترکیب سازی و ... به چشم می خورد . با توجه به معاصر بودن آنها تشخیص اینکه کدام یک به دیگری نظر داشته ، دشوار است و می توان از تشابه اشعار این دو در زمینه های مختلف شعری سخن گفت و از زاویه توارد به این مبحث پرداخت .

فصل اول

مبادی تمقیق

موسسه تخصصی
مطالعات و تحقیقات
مطالعات و تحقیقات

فصل اول

مبادی تحقیق

موضوع تحقیق

مقصود از تحلیل، بیان زیبایی اشعار و به عبارتی تعیین غث و ثمین اشعار اوست و مقصود از تاثیر پذیری ابیاتی است که حافظ از ناصر بخارایی استقبال و تضمین کرده است و نیز مضمون های مشترکی که در شعر این دو جلوه می کند.

تاریخچه

درباره ناصر بخارایی بر خلاف دیگر شاعران کمتر مطلب تحقیقی نوشته شده است، به گونه ای که در تاریخ ادبیات دکتر صفا فقط سه صفحه به آن اختصاص دارد و در دیگر کتابهای ادبی و تاریخی اشاره ای گذرا بدان شده است. در سال ۱۳۵۳ دکتر درخشان دیوان اشعار او را تصحیح کرده و بر آن مقدمه ای نوشته اند، ولی تحلیل و بررسی جامعی صورت نگرفته است. در ضمن دکتر درخشان، دکتر خانلری و بهاءالدین خرمشاهی مقالاتی در خصوص احوال ناصر و تاثیر پذیری حافظ از او نگاشته اند.

اهداف تحقیق

- ۱- بررسی ادبیات ایران در قرن هشتم.
- ۲- نگاهی به احوال و آثار ناصر بخارایی و روشن کردن جایگاه و شخصیت او در تاریخ ادب فارسی.

۳- جستجو در قصاید و غزلیات ناصر بخارایی و تحلیل آنها از نظر لفظ و محتوا .

۴- بررسی میزان تأثیر پذیری حافظ از ناصر بخارایی و تشابه اشعار آنها .

فرضیات

۱- حافظ در صورت و محتوا از ناصر بخارایی بهره مند شده است .

۲- اشعار ناصر بخارایی مشحون از صور خیال و صنایع ادبی است .

۳- صنایع شعری دیوان ناصر بخارایی گاه با تکلف به کار رفته است و در مواردی نیز هنری است .

۴- اشعار ناصر بخارایی شامل مضامینی متنوع نظیر عرفان، عشق، قضا و قدر و ... است .

روش تحقیق

روش تحقیق کتابخانه ای و اساس کار بر این بود که ابتدا منابع عمده مطالعه و یادداشت برداری شد و پس از آن یادداشتها مطابق طرح پیشنهادی طبقه بندی و تنظیم گردید سپس به تحلیل اشعار و بحث تأثیر پذیری و تشابه اشعار حافظ و ناصر پرداخته شد. پس از تدوین مقدماتی، پیش نویس آن به استادان محترم راهنما و مشاور ارائه گردید.

اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجا که تا کنون اشعار ناصر بخارایی تحلیل نشده است ضرورت دارد در کنار بررسی اشعار شاعران بزرگ فارسی ، دیوان این شاعر قرن هشتم نیز مورد ارزیابی قرار گیرد . از طرف دیگر چون حافظ شاعر بزرگ قرن هشتم از او تأثیر پذیرفته است و مشابهتی در اشعار آنها دیده می شود ، اهمیت این تحقیق روشنتر می گردد .

نتیجه تحقیق

این تحقیق می تواند منبعی برای دانشجویان ادبیات فارسی و دیگر ادب دوستان باشد که در عرصه ادبیات ایران بویژه قرن هشتم مطالعه و پژوهش می کنند . همچنین تحلیل ادبیات سنتی و نقد آن از لحاظ لفظ و محتوا ، راهنما و راهگشای دانشجویان و محققان در قلمرو ادبیات است . بحث تأثیر پذیری نیز چهره حافظ را در عرصه ادبیات ایران روشن تر می سازد .

فصل دوم

اهوال ، آثار و زندگی ناصر بخارایی